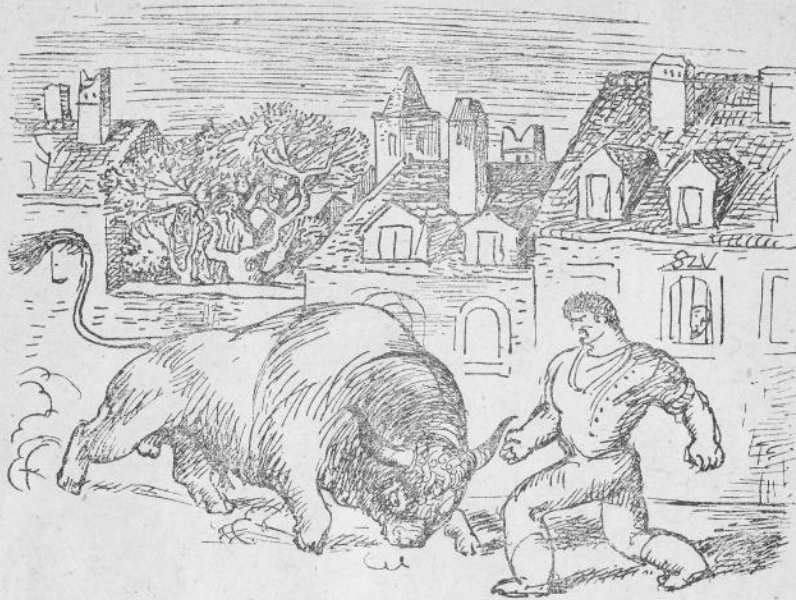

KILENCEDIK ÉNEK.

„Bika rugaszkodván, kötél szakadt vala,...

Miklósnak akkoron sok máj adatott vala.”
Hosvai.

1. Pest város utcáin fényes holdvilág van,
Sok kémény fejezik fenn a holdvilágban;
Barna zsindeletűk hunyázkodnak alább,
Megborítva mintegy a ház egész falát.
Azt hinné az ember, a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbra;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újrakezdve.
2. Sok bolyongás után végre kifáradva,
Letelepült Miklós az utcán egy padra;
Úri nép jött-ment ott: asszony, lány és férfi,
Miklós nézte őket, el is unta nézni.
Aláfüggesztette fejét nagy bánatban,
Mert egy pénze is nincs üres tarsolyában,
Pedig négy nap óta csak gombát mit evett,
Melyet vándorolva útfélen szedhetett.

3. Hirtelen nagy lárma, nagy sikoltás támad:
Tűz van-e vagy árvíz, vagy vijják a várat?
Nincsen tűz vagy árvíz, nem is jó ellenség,
Hanem van egy másik rémítő jelenség:
Egy nagy szilaj bika fut a keskeny utcán,
Valahogyan vágóhídrul szabadulván;
Bömböl és sikangat és a vért szagolja,
Mely füléből ömlik s szügyét végigfolyja.

4. Mészáros legények, merre láttak, széjjel
Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel,
És míg magok biztos helyre nem jutának,
Addig rá sem értek szólni a kutyának.
Volt pedig a hídnál hat erős szelindek,
Utána uszíták a bikának mindet,
A kutyák szaladtak, nem is voltak restek,
A bika fülének és marjának¹ estek.

5. Mihelyt egyik kutya a fülét megvérzé,
S fülében a bika a fájdalmat érzé,
Elbődüle szörnyen és lerázta őket,
Elszórta füléről a fülönfüggőket.
Hullottak az ebek, hogy jobban sem kellett,
Nagyokat püffentek a házfalak mellett,
Egy-egy darab fül, hús ha maradt szájokban,
Agyarkodva rágták kínos haragjokban.

6. A vágólegények csak kiálták: „Fogd, fogd!”
De a veszett állat karikára forgott,
S amely kutya egyszer hozzá közelített,
Annak-ő szarvával repülni segített.
Egyiket bedobta a szomszéd udvarra,
Máshoz a bélit ontotta ki szarva,
A vágók pedig, — hisz mit tehettek másat? —
Biztatták keményen a — döglött kutyákat.

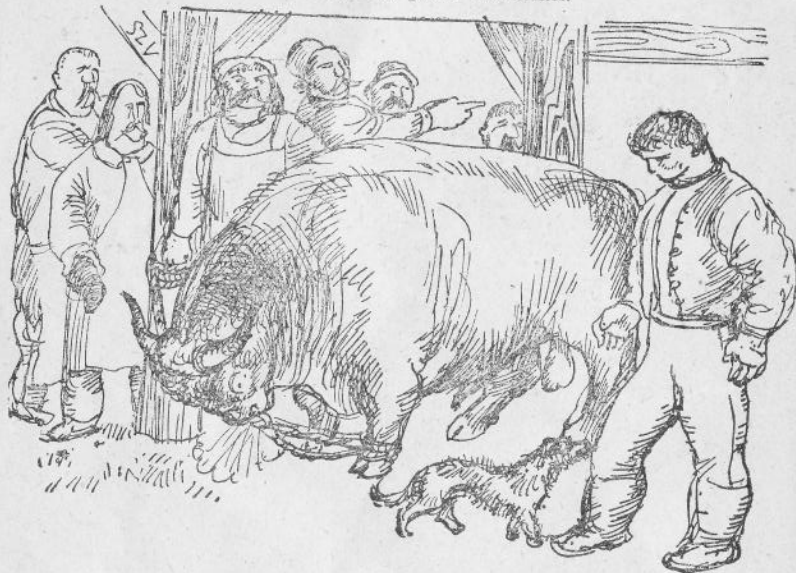
7. A bika azonban, mint a zúgó szélvész,
Nem nézte az útnak sem hosszát, sem szélét,
Annak tartott, akit elül-utól talált,
Futá minden ember a bizonyos halált.
Sikolt a fejérmé, esve már kétségbe;
Férfiak kiáltják: „Elébe, elébe!”
De egy sincsen, aki elébe fordulna,
Hanem még a furu-lyukba² is bebúna.

¹ A marha nyaka és két lapockája közti része.

² Fűrő bogár lyuka (?).

8. Toldi nem futott el, csak felállott szépen,
S a bikát bevárta az utcaközépen.
„Mit akarsz, te fickó? Tán bolond vagy? Nem ládd
A dühös bikát, hogy jön egyenesen rád?”
Látta Miklós bizony, hogyne látta volna?
„Csak kiáltozzatok”, — magában gondolta,
S elbocsátá a szót a két füle mellett,
Minthogy látni már most a bikához kellett.

9. Mert alighogy Miklóst a bika meglátta,
Rémitőt sikkantott és a port kapálta,
Azután úgy szórta a földet szarvával,
Mintha szérűn pelyvát³ forgatna villával,
Egyszersmind erősen nekirugaszkodva,
Szarvát ökletőre nagy-lebocsátotta.
„Oda van! Vége van! Jaj, jaj!” — sikoltának
Minden ablakából a pesti utcának.

10. Dehogy van! Lábával elébe toppantott,
Rémitő szavával erőset kurjantott:
E fogással visszahökkenté a marhát,
S azon pillanatban megragadta szarvát.
Vágószékre voná két szarvánál fogva,
A mészárosokat előkiáltotta,
Nagy-sokára el is jöttek azok osztán,
Erős köteleket és pányvákat hozván.

³ Üres kalász törmeléke.

11. Megköték a bikát vastag gerendához,
Szarvát lenyügözték az első lábához;
A nép széjjeloszlott: a vágó-legények
Egy kis házikóba feküdni menének.

Miklós meg leült a vágóhid szélére,
Ott akarván tanyát fogni azon éjre;
Fejének párnája a szín ágasa volt,
Lepedőt sugárból terített rá a hold.

12. De a mészárosok nem engedék neki,
Hogy a vágószínbén magát pihenje ki,
Egy jó darab májat kilöktek elébe,
S menjen onnan, mondák, „anyja keservébe”.
„Ez hát a jutalma száz meg száz életnek,
Hogy a megmentőnek alamizsnát vetneki!” —
Gondolá s a májat ott a földön hagyta,
Jött egy éhes kutya, annak odaadta.

13. Aztán ment az utcán. Sok helyütt susogta
Valaki: „Ez volt az, aki szarvon fogta.”
Sok helyen látott még egy-két emberképet,
Ablakból, kapuból, amint visszalépett.

Aztán becsapódott az ablak táblája,
Hallott a kapukon kulcsnak csikorgása,
Aztán csendesség lőn, hideg, embertelen;
„Hát nekem” — mond Toldi — „hol lesz már

[tűzhelyem?”

14. Hányféle dolgok nem jutottak eszébe!
Előtte lebegett édesanyja képe,
Mint mikor hozzámént búcsúvétel végett,
S nyakán csimpalyogva⁴ ajkán csókja égett.
Akkor is oly csendes méla éjtszaka volt,
Akkor is oly tisztán csillogott le a hold,
Akkor is ki volt ő mindenünnen zárva,
Nyughelyet nem adott senki éjtszakára.

15. Majd az édesanyja képét odahagyva,
Az özvegy asszonyra repült gondolatja,
Hogy sírt a kereszten, két kezét hogy törte,
Amiért a vad cseh két fiát megölte.
Fogadása jut most eszébe, s így sóhajt:
Oh, mikép vihatnék holnap én avval bajt?
Hol vagyon paizsom, páncélom, fegyverem?
Fog-e a cseh bajnok szembeszállni velem?

16. Oh, bizony mit sem hajt a cseh bajnok énrám,
Kinevet, kigúnyol és félvállról néz rám,
Vagy talán hozzá még közel sem bocsátnak,
„Félre innen, rongyos!” — mondják, ha meglátnak.

⁴ Csimpaszkodva, függeszkedve.

S nagyon elbúsítá Miklóst a gondolat,
Lassan ment az utcán, sóhajtott nagyokat,
Meg-megállt, szemét a föld felé meresztve,
Mintha lába előtt valamit keresne.

17. Egyszer föltekinte, képe is felvidult,
Azt gondolnák, hogy fut, úgy menésnek indult,
Ment, ment egyenesen a temetőkertbe,
Hol imént a síró gyászos asszonyt lelte.
Könnyű eltalál, mi lehetett célja:
Volt a két fiúnak legyvere, páncélja;
„Felveszem azt“, mondá és örült előre:
Jaj! hogy ez az öröm is elpártolt tőle.

18. Össze-visszajárta a temetőkertet,
De nem lelt abban egy elátkozott lelket:
Hol keresse már most az özvegynek lakját?
Budapest városát sok ezren lakják.
Látta, hogy hiába minden akaratja,
Erős fogadását hiában fogadta;
Könnyű dibdáb játék maga, esküvése,
Pajkos gyermek a sors, csak úgy játszik véle.

19. Es mivelhogy szállást az élők nem adtak,
Megpihent tanyáján hideg halottaknak;
Nyirkos volt a sírdomb a harmattól, melyet
Hűvös éj sírt arra örökösök helyett.
Fölnézett az égre, az országútjára,
Keservesen gondolt bujdosó voltára;
S mint amely madár van elröppenőfélben,
Úgy tett a reménység hervatag szívében.

Tejút.

TIZEDIK ÉNEK.

„Anyja Tholdi Györgynek szolgát azon kéré,
Jó Tholdi Miklósnak ha lészen szüksége,
Akkor rozskenyeret eleibe tégye.“

Ilosvai.

1. A játszi reménység amidőn imette^a
A boldogtalannál hitelét vesztette,
Álmot küld szemére, kecsegtető álmot,
Avval édesíti a szomorúságot.
Toldi is álmában cseken győzedelmet
És nyert a királytól vétkéért kegyelmet;
Drága gyöngyös fegyver csillogott kezében,
Drágább örömkönnyű anyja két szemében.

2. Lódobogás hallék: elrepült az álom,
Föltekinte Toldi a szép holdvilágon,
Messze látott volna, hanemhogy nem kellett,
A lóhátas ott ment a temető mellett.

^a Imette = ébren.

- S ki volt a lóhátas? Nem hitt a szemének,
Midőn abban a vén Bencét ismeré meg:
„Hé, ki az? Hová mész? Te vagy, öreg Bence?
Istenem, nem lehet! Milyen nagy szerencse!”
3. Bezzeg mondhatná is már a tisztos szolga,
Hogy nem a vén Bence, hanem ez s ez volna,
Mikor Toldi Miklós letépte lováról,
S minden port lecsókolt ráncos orcájáról.
De Bence mindebből egyebet nem értett,
Csak hogy sirból ugrott reá egy kísértet;
Hosszasan leckézte Miklós a vén szolgát,
Míg fel bírta fogni a dolog mivoltát.
4. Hanem mikor aztán felfogta eszével,
Halála napjáig sem feledheté el:
Nem feledheté el soha az úradta,²
Mint ijedt meg a nagy örömmek miatta;
Mint nem hitt szemének egészen, csak félig;
Csontjait hogyan megtapogatta végig;
S hogy megeredt a könny két öreg szeméből,
Mint a záporosó Isten fellegéből.
5. Az öröm, a panasz jó sokáig tarta,
Elbeszélte Miklós, ami történt rajta,
De tudnivaló, hogy nem beszélt folytában,
Anyját kérte minden tizedik szavában.
„Hogy van édesanyám? Nem beteg-e szegény?
Búskodik-e nagyon elveszett gyermekén?
Nála dőzsöl-e még s mit csinál a másik?
Jaj, szegény anyámmal úgy-e rosszul bánik?
6. De értésül adta Bence a fiúnak,
Magát anyja miatt sose adja búnak,
György sem háborítja, odahagyta másnap,
Nem is repeszté meg szívét a nagy bánat;
Csak látni szeretné Miklóst minden áron,
És ha feltalálja széles e világon,
Fölkeresi, bizony-bizonnyal ígérte,
Ha ötven mérföldet kell is menni érte.
7. „Nem is egyébiránt indított el engem
Fölkeresni téged, Miklós, édes lelkem,
Hanem hogy legyek hű ápoló cseléded,
Gondoskodjam róla, mikor mi szükséged.
Akármerre jársz-kelsz, ott legyek sarkadnál,
Legyek segítségül, ha bajba akadnál...“
Ezt mondotta Bence s ezenkívül mennyit!
Ki győzné azt versbe szedni valamennyit!

² Istenadta.

8. Arra határozták, hogy csak ott meghálának;
Bence egy abrakot adott a lovának,
Abrak is, kenyér is volt a kápa³ mellett,
Nem röstelte Bence az efféle terhet.
Egy öblös tarisznyát is emelt a kápa,
Könyökig nyúlt Bence a nagy tarisznyába,
Kihúzott valamit, és így szóla: „Itt van:
Nesze szolgám, madárlátta cipőt hoztam.
9. Édes anyádasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte;
És megparancsolta erős-kegyetlenül,
Hogy saját kezébe adjam szegetlenül.“
Azzal átaladta, kést is adott mellé;
Néki veti Miklós és ugyancsak szelné;
De nemhogy a cipó válna el derékon,
Hanem a kés tört el, pedig nem volt vékony.
10. Az öreg csodálta: „Ejnye, hogy a kőben
Futta úgy meg a szél az átalvetőben!“⁴
Nézte a kést: hová illik a darabja,
Gondolá: jó volna, ha összeragadna.
Hanem Miklós bizony nem esett kétségbe,
Hogy éhen hal, midőn kenyér van kezébe:
Feltöré a cipőt tétovázás nélkül,
S ime egy darab vas hull ki közepéből.
11. Felvette a vasat lába mellől Bence:
Hát nem vasdarab volt, hanem vas szelence,
Könnyen felnyitotta, nem volt semmi zárja,
Belenézett, hát csak elállt szeme, szája:
Vert arany volt benne, nem kettő, sem három,
Hanem amióta megvan a világon,
(Pedig kenyérének javát már megette),
Annyit sosem látott, azt erősítette.
12. Hát Miklós nem örült a váratlan kincsen?
Hogy ne örült volna, abból semmi sincsen,
Szörnyűképpen örült, ugrált örömeiben,
A holnapi napot forgatá eszében:
Hogy veszen majd fegyvert, szép ruhát magának!
Hogyan veszi fejét a cseh Mikolának!
Hogy lesz ez, hogy lesz az! — De hányféle hogyanot,
Hányféle szép dolgot össze nem álmodott!

³ A nyereg felhajló, elülső része, amire holmikat lehet akasztani.

⁴ Átalvető = kettős zsák, melynek közepén a szája, ha kápára akasztják kétoldalt lélóg, ha ember viszi, fele elől, másik hátul csüng.

13. Mikor mind a ketten eleget örültek,
Megolvasni a pénzt egy sirdombra dültek;
Toldi a tokjából egyenként szedte ki,
Bence pedig tartá a két markát neki.
És így szóla Bence: „No, te öreg tenyér!
Ilyet sosem kaptál, bezzeg viszkethetnél.
De minek beszélek, a szám majd hibázik...“
Nem biz az, kerek szám lett: kijárta százig.

14. „Most hallgass szavamra, jámbor szolgál, Bence:
Nesze tedd el, itt van kilencvenkilence;
De a századikat könnyű helyütt hagyom:
Megisszuk, mivel most magas kedvem vagyok.“
Váltig ellenkeznék benne a hú szolgál,
Ha nyergén kulacsa ki nem száradt volna:
Kívül nedves ugyan, a harmat megeste,
De a belsejébe csiholni⁶ lehetne.

15. Nem is messze kellett fáradni a végett;
Csak közel találtak egy szegény csapszékét:
Szennyes is, rongyos is volt az öreg csárda,
Odaillett volna Hortobágy síkjára.
Egy szomju kútágas ácsorgott előtte,
Bence nyerges lovát a mellé kötötte:
Toldi pedig bément: sötét volt a házba,
Belevágta fejét a szemöldökfába.

16. „Hé, kocsmáros! Hol vagy? A teremburádat!
Alszol vagy meghaltál? Mért nem gyujtsz világot?“
„Dehogy alszom. (Kit hoz a forgószél megint?)
Itt a mécs, bor is lesz: icce kell-e vagy pint?“
„Nem kell pint, sem icce, hiába is adnád,
Egy csöppet se hozz, vagy hozz egy öreg kannát!“
Elümgette magát a csaplár e szóra,
Gondolván magában: most akadt ivóra.

17. Bence a tarisznyát béhozá ezalatt;
Miklósnak ugyancsak jól esett a falat,
Rakta is szaporán, alig győzte nyelni,
Három sem érkeznék vele versenyt enni.
Mikor pedig a nagy kanna megérkezett;
Mint a birkózásnak, nekigyürekezett;
Felhajtá majd félig az ötpintes pohárt:
Bence megsokalta: „Az Istenért! Megárt!“

⁶ Szikrát fogna, olyan száraz.

18. „Árt, nem árt, én azzal keveset gondolok,
Terád pedig kicsit tartozik a dolog;
Ha örül az ember, csak nyűg, hogy van esze:
Temessük el azt ma, itt van, igyál, nesze!“
Avval odaadta az edényt Bencének:
Reszketett a keze az öreg legénynek,
Nem is bátorodott inni egyszer sokat,
Mindig megolvasta titkon a kortyokat.

19. Míg ezek történtek a felső asztalon,
A kemencénél megpendült a cimbalom:
Egy öreg cimbalmos hevert a szurdékban,⁶
Már aludt, de fölkel, hallva, hogy vendég van.
Toldi meg a kannát felkapá kezébe,
És kipattant vele vigan a középbe:
Ivott is, táncolt is; majd leszakadt a ház,
Bence mindig mondta: „Megárt a bor, vigyázz!“

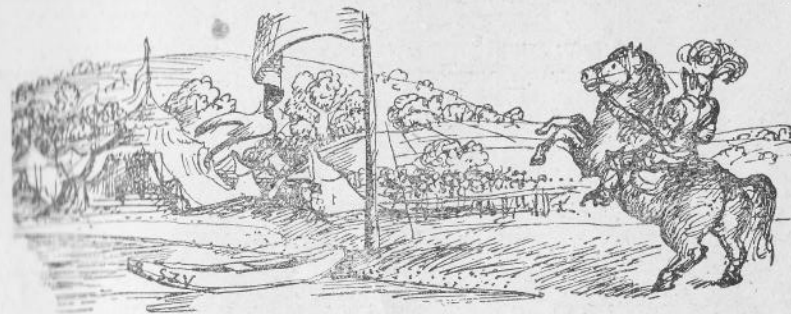
20. „Árt, nem árt, én avval nem gondolok! Hajrá!“ —
És az öreg kannát magasan felhajtá.
„Búsuljon a lovad, elég nagy a feje;
Nem volt ilyen kedvem, van száz esztendeje.
Kannát nekem, csaplár, pintet az öregnek!
Mert nehéz a kanná: kezei remegnek.“
Megfogadta a szót a bormérő ember:
Bence a pintestől iszogatót renddel.

21. „Hajrá, haj! Lakjuk el a búbanat torát;
Álmos a csaplárunk: igyuk meg a borát!
Igyál, vén cimbalom: mindjárt rád locsolom.“
„Belém inkább, uram: amúgy iszonyodom.“
„Magadéból ingyen! Hallod-e, kocsmáros!?
Tégy úgy, mintha innál.“ — „Uram, nem lesz káros?“
„Ha csak ennyit tudtok“ — monda Miklós — „inni:
Igya meg a föld a maradékot: így ni!“

22. S végigönté a bort a szoba földjére:
Rázta fejét Bence s így tett rá, hogy „éjnye!“
Toldi pedig rakta ugyancsak a táncát,
Verte a fejével a mestergerendát.
Széles jókedvében kurjantott nagyokat,
Ivott, megint táncolt; megint ivott sokat;
De mértéket tartott az öreg cimborá:
Csak apránként fogyott a pintesből bora.

⁶ A kemence mögött, a kuckóban, a sutban.

23. Egyszer elhallgatott. Miklós nem dorgálta;
Nehéz lett a feje, húzta a lócára,
Elszaladt előle a boglyakemence,
Felborult ültéből, úgy elgyengült Bence.
Toldi is beléunt a mulatozásba,
Asztalon leborult két izmos karjára:
(Meztelen karjában dagadtak az erek):
Úgy aludt el, úgy hált a hatalmas gyerek.

TIZENEGYEDIK ÉNEK

„Meg kell ma itt halni, tudod, egyikünknek,
Nem szükség a hajó, tudod, megholt embernek!”
Ilosvai.

1. Fölvevé a hajnal piros köpenyegét,
S eltakarta vele az égboltnak felét,
De nem volt oly kényes a bársonyruhába,
Hogy be nem pillantson a szegény csárdába.
Betekint fél szemmel egy törött ablakon,
Hát csak a cimbalmost látja benn egy padon.
Kinn sem lát egyebet az öreg szolgánál,
Aki dolgát végzi jól Rigó lovánál.
2. Aztán széttekinte Pesten és Budában,
Nézegette magát a széles Dunában:
Duna folyóvíznek piros lett a habja,
Közepén egy barna csolnak úszott rajta.
A csolnakban Toldi, nem egyéb, evezett,
Messze felborzolta a lapát a vizet;
Fényes apró csöppek hulltak a magasból,
Míntha zápor esnék piros kalárisból.
3. Csakhamar is átkelt Toldi a nagy vizen,
Megköté csolnakát a budai részen,
Kiszállott belőle s nagy-sebesen méne:
Hogy keressen olyat, ami neki kéne:
Szép aranyos fegyvert és ruhát magának,
Cifra új szerszámot jó Rigó lovának,
A Rigónak, akit hozott hű szolgája,
Mert otthon is az volt kedves paripája.

4. Vett is, amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
Dolmányán a szabó parasztot nem hagyott,
Mindenütt belepte az aranypaszománt;
Vett sisakot, páncélt, héttollú buzogányt.
Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
Melyeket Budán a legjobbak kovács vert;
Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
Egy szó annyi, mint száz: mindent megvásárolt.

5. Hogy a csárdába ért, felöltözött szépen,
Tollas buzogányát forgatá kezében,
Akkor bútt fel a nap az ég karimáján,
Meg is akadt szeme a fiú ruháján.

A Rigó sem az volt, aki tegnap este,
Sárral, uti porral szürke színre festve,
Hanem fekete, mint a fekete bogár,
Elsikamlott szőren a fényes napsugár.

6. Hát mikor ráadták a nyalka szerszámot,
Mint illett neki, hogy ragyogott, csillámlott!
Mikor hátára ült jó gazdája Toldi,
Körülnézte magát s elkezdett táncolni.
Akkor „hopp!” s mint a szél, aki most szabadul,
Vitte Toldit a ló oly kegyetlen vadul;
Bence könnyes szemmel ballagott utána;
Fájt, hogy búcsút sem vett tőle kis gazdája.

7. Mi történt ezalatt a budai szélen?
Hallgassatok rá csak, azt is elbeszélem.
A király sátora vala ott felvonva;
Tiszta kék selyemből volt a sátorponyva;
Róla, mint az öklöm (ha kicsit nem mondok)
Lógtak köröskörül oly nagy aranybojtok;
Messze kiösmerszett a többitől, bátor¹
Egymást érte ottan a sok uri sátor.

8. Drága karos rengők² dagadóra tömve,
Bársonnyal bevonva, arannyal áttörve
Álltak a sátorban gyönyörű szép renddek,
Kiknél szebbeket már nem képzelhet ember
Egy öreg szék is volt a kellő közepén,
Fényes drágakővel kipitykézve szépen,
Nagy aranykőrmével a földet karmolta,
Mely bársonypokróccal szinte bé volt vonva.

¹ Ambátor.

² Ringó, rugós, párnás székek.

9. A sátrak el voltak rekesztve korláttal,
Tilos volt parasztnak lépni azon átal;
Kívül fegyveres nép és tömérdek ember
Az üres sátrakat majd elnyelte szemmel.
Duna partjáig nyult a korlát kétfelül,
Nagy üres tér maradt a korláton belül.
Olyan, hogy egy marhavásárnak is elég
lenne, ha a marhát odaeresztenék.

10. Dunapartban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve;
Nemkülönben pedig a pesti oldalon
Lobogó odafenn, csolnak volt a habon.
Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már hetednap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó póca.

11. Egyszer jön a nagy cseh Budavára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csunyan, a magyart böcsmerli:
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.
De imé, hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömjaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz és mérközni kíván.

12. Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fehér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz ő volt) a tollat levézi,
Mindent ott teremnek a király vitézi,
S eyeznek a tollal, minthogy tisztők tartja.
A cseh bajvivóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla, fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

13. Ezalatt a várba gyors híradók mentek,
A király lejött és sok nagy úri rendek,
A két bajnok pedig csolnokon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvivó helyre.
Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába.
Csolnakát berúgta a széles Dunába:
Mintha korcsolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.

14. Cseh vitéz kérdezé: miért cselekedte,
Hajóját a Dunán hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz”, Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csolnak elég egy embernek:

Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége.
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége."
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva Istent említette.

15. Azután így szóla: „Vitéz, addsa kezéd:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyán ki meg nem bocsátna?”
Erre a cseh nyujtá vaskesztyűs tenyerét.
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét:
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

16. Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a kesztyű és összelapula,
Kihasadozott a csehnek minden ujja.
S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszen a jégcsap megcsordul:
Úgy csordult ki a vér minden ujja végén,
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

17. Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyű erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek, édes fiam, ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat im neked ajánlom,
Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.”

18. Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy”, felelte, „marhádat elvészem.
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.
Most, mint alamizsnát megadom életed,
Hanem tégy hit alatt erős ígéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkba mégsem teszed lábad.”

19. Mindent felfogadott a bajnok ijedten,
S békével mentek a csolnak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, nekihazakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.
Szerencse, hogy Toldi a Duna tükreben
Meglátta a megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „Kegyelem! Irgalom!”
„Eredj, kérd Istentől: utad megmutatom.”

20. S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Iziben elmetaszté fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája véréből.
Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad kétfelől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

TIZENKETTEDIK ÉNEK

„Király azért ötlet fejéhez választá,
És tizenkét lóra néki hópénzt adata.”
Ilosvai.

1. Mikor Toldi Miklós megfogá a csehet,
És az ijedtében legott térdre esett,
Igen megörvendett a felséges király,
Könnybe lábadt szeme a nagy öröm miá,
S így szólt az urakhoz, kik mellette voltak:
„Úgy hiszem, ez a cseh nem fog vinni holnap;
Most akadt emberre, aki megtanítja:
Máskor hogy gyalázza a magyart s hogy szidja.
2. De ki az a bajnok? Nem ösmered, Toldi?
Ki ismeri? Én nem tudom elgondolni;
Nincs egy jóra való vitéz országomban,
Akit ne ismerjek s nevét meg ne mondjam:
De ily erőt, mint amely van e vitézben,
Én nem tapasztaltam soha emberkézben;
Félek, nem magyar lesz; pedig nem lenne szép,
Ha más vinná ki a magyar becsületét.

3. Egyébiránt legyen magyar avagy német,
Nagy csapástól menti meg a magyar népet;
El is veszi tőlem jutalmát gazdagon,
Toldi gyilkos öccse részét neki adom.”
Toldi György e szóra csak úgy hűle-füle,
Szétnézett, hallja-e más is ökivüle?
Összesúgtak-búgtak az úri emberek:
Hogy gyilkos öccse van, annak örültenek.

4. Mikor pedig Miklós a csehet kiszabta,
S kisebbik darabját kardján felmutatta,
Tüstént parancsolá király ő felsége,
Tizenkét aranyos vitéz menjen érte.
El is mentek azok szép zászlós sajkával,
S vitték a királyhoz Toldit nagy pompával.
A király szólt: „Bajnok, nyisd fel sisakodat,
Mondd neved s mutassad vitézi arcodat.”

5. Térdre esett most a király lábainál,
S így kezdette Miklós: „Oh, felséges király!
Nem vagyok én bajnok, csak egy földönfutó,
Hogyan lettem azzá? tudj a mindentudó.
Magam sem tudom hogy, esém gyilkosságra,
S elszaklatott bátyám a széles világba:
Én meg idejöttem feladni tettemet,
S vární vagy kegyelmet, vagy büntetésemet.”

6. Ily bátran beszéle Miklós a királynak,
Felnymá rostélyát acélsisakjának:
Halvány és, piros is volt az ábrázatja,
Mert bánat és öröm osztozának rajta.
Tetszett a királynak szép fiatal képe,
Azért nyájasan ily kérdést tőn elébe:
„Nemdenem a Toldi Lőrinc fia volnál?”
Miklós a fejével ráütött e szónál.

7. Akkor az urakhoz fordult a felséges
Király, s ekkép tartott hatalmas beszédet:
„Urak, hű vitézim! Ide hallgassatok,
Mert nem tréfaság az, amit most hallotok:
Toldi György testvére ez a vitéz gyermek,
S György azon van, hogyan ásson ennek vermet,
Hogyan zárhatná ki öccsét örökéből,
Hogy tagadhatná ki a nemzetségéből.

8. Tudom minden csinját, mert végére jártam;
Azért most szemébe mondom neki bátran:
Árván maradt öccsét parasztnak nevelte,
Mert nagy erőt sejtett benne s irigyelte.

- Mert attól félt, hogy a Miklós erős karja
 Az ő hírét-nevét homályba takarja;
 Mert — dejszen — tudja azt az ő gonosz lelke,
 Öccsét rangja szerint miért nem nevelte.
9. Azt is tudom, hogy ő ingerlé a minap,
 S úgy talált megütni egy bosszantó inast;
 Kivallák szolgái, mi módon tartatott
 A testvéröccsére embervadászatot.
 Nem úgy van, Toldi György? De úgy van! A király
 Minek volna, ha nem tudná, ki mit csinál?
 Egy ilyen testvérré annyi rosszat kenni,
 Ki csupán magától ennyire bírt menni.“
10. Nagy tetszés követte a király beszédét,
 Zsenge korához ily ritka bölcsességét;
 Toldi György pedig lesüté fejét mélyen,
 Csakhogy a föld alá nem bútt szégyenében.
 A király most szemét Miklóstra vetette,
 Vállát kegyelmesen meg-megveregette;
 És monda nyájasan: „Ifjú vitéz, állj fel:
 Eladott a bátyád, de többször nem ad el.
11. Én neked a földön, im, kegyelmet adok;
 Kérd Istent, remélem, Isten is adni fog;
 Bírjad békeességben birtokod, ha rád száll,
 Nem volt az, mióta megvan, jobb gazdánál.
 És hogy haragosod ne legyen a szomszéd,
 Ime, bátyád önként neked adja részét:
 Vértagadó testvér! nemde úgy van? érted?
 Hogy ősi birtokod öcsédnek ígérted?
12. György meredt szemeket vetett a királyra,
 Hej, dehogy mert nemet mondani szavára!
 Mert villogott szeme és iszonyú pogány
 Harag sötétellett a király homlokán.
 „Jól van“, mond a király, „igen a felelet?
 Jól van! Erről még ma írsz öröklevelet:
 Most pedig, miután így kipróbáltalak,
 Mondom: udvaromnál többé ne lássalak.“
13. Megszólalt most Miklós: „Felséges királyom!
 Bátyám birtokára egy csepet se vágyom;
 A magamé sem kell, legyen tied, bátya,
 Teljék vele fősvény szíved kívánsága:
 Csak azon könyörgök mostan felségednek:
 Vegyen be sergébe, csupán közembernek:
 Jó az Isten, jót ad: megszerezni kardom,
 Amire szükségem leszen, avval tartom.“
14. Felelt a nagy király: „Ne légy olyan gyermek;
 Hogyan vennélek én hitvány közembernek?
 Királyi fejemhez választalak téged,
 S már kezdve tizenkét lóra jár hópénzed.“
 De míg ezt elmondta, azalatt leoldott
 Derekáról egy nagy cifra rezes kardot:
 Gyémánt a cifrája, arany volt a reze,
 Toldinak nyújtotta s monda: „Kösd fel, neszel!“
15. Semmit se mondhatna s adhatna királya,
 Ami Toldinak ily örömet csinálna,
 Pénzért, gazdagságért hej, dehogy cserélne:
 Dárius kincsének még oda sem nézne.
 Azért akarta is szépen megköszönni,
 De a szó nem akart a nyelvére jönni,
 A király azonban nem neheztelt érte,
 Mert az együgyű szív nyelvén nagyon érte.
16. És hogy örömében ne maradjon hiány,
 Hogy beteljék mindaz, amit szíve kíván.
 Éppen mintha álma kezdődne most elől.
 Anyját látja jöni a korlátok felől.
 Elfelejtett mindent és futott elébe,
 Kímélve szorítá páncélos ölébe,
 Nem szóltott egyik sem, nem sirt, nem nevetett.
 Csak az öreg Bence ritt a hátok megett.
17. Végre a nagy öröm, mely szívöket nyomta,
 Mint a terhes fölleg, mérgét kiontottá,
 Szemökből a zápor bőségesen hullott,
 Akkor könnyült szívvel Toldiné így szóltott:
 „Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom,
 Csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom!
 Be szép vagy! Be nagyon illel leventének!
 Isten sem teremtetted tégedet egyébnek.“
18. Miklós pedig monda: „Nem megjövendöltem,
 Hogy előbb vagy utóbb bajnok lesz belőlem?
 De nem köszönöm azt magam erejének:
 Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének,
 Már most Toldi Györggyel lakhelyet cserélünk:
 O Nagyaluba megy, mi pedig itt élünk.
 Valaha tán ő is hozzám édesedik;
 Ha nem, irigykedjék, míg el nem temetik.“
19. Így szerette anyját a daliás gyermek,
 Szívét nem bántá még nyila szerelemnek;
 Nem is lőn asszonnyal tartós barátsága.
 Azután sem lépett soha házasságra.

• Annyi havi zsoldot kap, amiből 12 lovaszt tarthat.

Rettenetes vitéz támadott belőle,
Kalázmódra hullt az ellenség előtte,
Védte az erőtlent, a királyt, országot;
Csuda dolgairól irtak krónikákat.

20. Senki sem állhatott ellent haragjának,
De ingét is odaadta barátjának,
S ha nem ellenkezett senki az országgal,
Örömet tanyázott a víg cimborákkal.
Nem hagyott sok marhát, földet és kincseket,
Nem az örökségen cívódó gyermeket:
De, kivel nem ér föl egész világ ökre,
Dicső híre-neve fennmaradt örökre.

A Toldi szerkezeti, stílusbeli és nyelvi szépségei.

Arany János önéletrajzában már olvastuk, hogy hogyan született meg a Toldi. Hogy miért éppen Toldiról írt Arany János, azt is mindjárt megérthetjük, ha tudjuk, hogy Arany szülőföldjén, Nagyszalonta környékén elevenen élt egy monda Toldi Miklósról. A mesére vágyó gyermek mohó érdeklődéssel hallgatta ezeket a történeteket a nagyerejű hősről. Így lett a nagyszalontai parasztmese a Toldi első forrása.

A ponyván is árultak egy históriát Toldiról. Még a tizenhatodik században írta Ilosvai Selymes Péter. Ez a történet egy nagyerejű és faragatlan legény vaskos csínyjeiről szól. Ezekből a kezdetleges formájú versekből láthatunk néhány sort a Toldi énekei előtt.

Arany Toldija csak egyben hasonlít Ilosvai Toldijára: mesebeli testi ereje van.

Toldi a történet szerint még régebbi időben élt: Nagy Lajos király vitéze volt a tizennegyedik században.

Eddigi tanulmányaink során ilyen hosszú költeményt teljes egészében még nem olvastunk. Külsőleg kisebb részekre, énekekre tagolódik. Az ének szó arra az időre emlékeztet, amikor az énekmondók, regösök, kobzosok valóban el is énekelték versbeszedett történeteiket.

Az első ének önmagában is teljes. Hármasság tagoltsága még fokozza kerek szerkezetét. Mozzanatai: 1. Miklós a keresztúton. 2. Találkozás Laci seregével. 3. Hazafelé.

Olvastunk mi már Petőfi János Vitézében is ilyen találkozásról. Emlékezzünk vissza, hogyan is történt az! Toldi nem állhat be olyan könnyen katonának, mint Kukorica Jancsi: Miklóst otthon özvegy édesanyja várja, Jancsi meg egymaga áll a világban.

A szikes, kopár mező festésével Arany Toldi lelkének tikkadtságát, szomjas vágyódását is ki akarja fejezni. Ez a párhuzam másutt is megvan a műben, éppen ez adja egyik szép jellegzetességét, ez fokozza népi ízét. A népdalokban is gyakran megtaláljuk ezt a módját az érzelmek festésének.

A második énekkel kezdődik a hős történetében a *bonyodalom*. Toldi György gögös, rideg, durva viselkedése miatt a testvérek össze-tűznek, majd keményen összezsapnának. Mozzanatai: 1. Készülődés a lakomára. 2. A testvérviszály. 3. Miklós elcsügged.

A lakomára való készülődés derűs fénye után annál sötétebbnek látjuk a testvérek összezsapásának képét és Miklós bánatát. Ez a két szín, a világos és sötét nem ok nélkül került egymás mellé. Fokozzák egymás hatását. Figyeljük meg másutt is az ilyen költői leleményt.

A harmadik ének végzetes fordulat a történetben. A testvérek összetűzése még nem teszi lehetővé, hogy Miklós elérje célját, a gyilkosság azonban elzárja előle az utat a lovagi élet felé. De otthon sem maradhat tovább. Bátyjának szolgáját, *nemes* vitézét ölte meg. György ezért elfogathatja. Élete így mindenképpen más fordulatot vesz. Az ének mozzanatai: 1. A vitézek játéka. 2. Miklós haragja. 3. A gyilkosság.

Igen súlyos próba ez a hősnek. Most derül ki, hogy fel tud-e emelkedni esélettségéből. A felemelkedéshez sok testi-lelki, jellembeli erő és kiválóság kell. Miklós tulajdonságai közül mindeddig legtöbbet szer-telen erejéből és indulatosságából láttunk. Ez inkább bajba sodorja, mint előreviszi. Toldi ebben jellegzetesen magyar természet. A „szőnyű gyermek” éppen olyan szertelenül haragos, mint amilyen szertelenül szomorú az indulatok hullámmása szerint. Az élet nehézségei felett való győzelemhez azonban más tulajdonságok kellene.

Figyeljük meg az énekben az indulatok festését.

A gyorsan pergő események után az indulatokkal sodródó történet most a *negyedik énekben* megtorpan, megáll. Hiszen a hős maga is tétovázik, tanácstalan. Rejtenie kell magát: a nádasban lappang. Az is győtri, hogy talán édesanyja szeretetét is elveszthette, Valaminek törtenie kell, ami segítsen rajta, enyhítse nyugtalanságát és új cél felé vigye.

Először maga a természet vigasztalja meg, nyugtatja el, enyhíti éhét, békíti lelkét. Azután Bencétől megkapja lelke legnagyobb vigasztát is: édesanyja küldi utána szíve szeretetét. Ez emeli fel a „*nagyszívű*” gyermeket.

Az ének mozzanatai: 1. Élet a nádasban. 2. Találkozás Bencével. 3. Miklós elhatározza, hogy világgá megy.

Sok eredeti népi kifejezést találhatunk ebben az énekben a zavart, töprengő, csüggedt lelkiállapot rajzára. Ilyenek: „keze fűjét gyúrván”, „bocskorán körmével keresztetket írva”, stb. Szép természeti képekre is bukkanunk ebben az énekben.

Az ötödik ének Miklós híres farkaskalandja. Nem is tudjuk más-ként, mint képszerűen elképzelni. Látjuk, amint magasra emeli az egyik farkast és nagy erővel lesújt a másik, feléje acsargó toportyánra. Mostmár tudjuk: Toldi nemcsak erős, nemcsak indulatos és bátor, ha-nem találékony, gyorsan cselekvő, körültekintő is. Ez a harc már elő-képe a későbbi küzdelemnek, mert a viadalban nagy szüksége lesz ezekre a tulajdonságokra a „hatalmas” gyermeknek.

A történet hármastagoltságú: 1. Miklós farkasokra bukkan. 2. Le-győzi a reá támadó toportyánokat. 3. Veszélyes kalandra indul a far-kasokkal.

Az ilyen magában is kerek történet egy nagyobb történeten belül: epizód.

A hatodik ének eseményei azt is megmutatják, hogy Miklós min-den eddigi tulajdonságai mellett rendkívül merész is. Minden pillanat-ban érezzük vakmerő vállalkozása veszélyeit, hiszen most éppen olyan, vagy talán veszedelmesebb farkasverem számára maga a szülői ház is, hiszen ott életére törnek. Ezt a veszélyt most mégis maga keresi, ebből látjuk, hogy vakmerő. Együttérzésünket növeli, hogy Miklóst nemcsak merészsége viszi haza, hanem anyja után való vágya is. Érezzük, hogy sikerülni fog vállalkozása, búcsút kell venniök egymástól.

Az ének mozzanatai: 1. Miklós a farkasokkal hazalopakodik. 2. Búcsú az édesanyjától. 3. Üldözése.

Figyeljük meg, hogyan növelik az események izgalmasságát, feszült-ségét az egyre ismétlődő felkiáltások!

Miklós mostmár valóban vándorútra indul. Ennek a vándorútnak is van valami népmesei íze. Gyakran olvashatjuk, hallhatjuk a mesében, hogy a hős elindul szerencsét próbálni.

A hetedik ének nem izgalmas, nem is történnek benne látszólag rendkívüli események, mégis fordulót jelent. A majdnem céltalan, ösz-tönös vándorút után most megtalálja a célt. A temetőben gyászruhás özvegyet lát, részvét ébred iránta melegen érző gyermeki szívében. Anyjára gondol, megéri az asszony fájdalmát és elhatározza, hogy meg-bosszulja két fiának szörnyű vesztét: megvív a cseh bajnokkal. Ez az elhatározás ad döntő irányt a történetnek.

Az ének mozzanatai: 1. Miklós vándorlása. 2. Találkozás az özvegy-gyel. 3. Bolyongása Pest utcáin.

Figyeljük meg az első versszakban a zivatar festését, a negyedik versszak festőiségét!

A nyolcadik ének folyamán: 1. György visszatér a királyi udvarba. 2. Elárulja öccsét a királynak. 3. A király átlát álnokságán.

Amíg Budáig nem jutottunk, talán eszünkbe sem jutott, hogy Miklós nem velünk együtt élő ember. Mezők, nádasok, udvarházak, or-szágutak nem láttattak velünk mást, mint amit mi is láthatunk és Arany János is láthatott a maga korában. Legfeljebb a mesebeli fényes sereg képe mutatott valami szokatlanabbat, valami eddig nem ismertet. De mióta Miklóssal Budára jutottunk, más a helyzet. Érezzük a száza-dok messzeségét is. A hősnek idegen még ez a világ, de nekünk ismer-retlen és távoli is. Nagy Lajos udvara öt századdal visz el bennünket a jelenből a középkorba. Látjuk, hogy a király, a bajnokok, lovagok hű szolgálatait birtokadománnyal jutalmazhatta. Ezek a hűség béreképpen adott birtokok voltak a hűbértokok. A későbbi időkben a birtok örökösei igen sokszor méltatlanul élvezték a jómód nyújtotta előnyöket.

György és a király beszélgetéséből azt is érezzük, hogy régi kap-csolatban állnak egymással. A középkori királyi udvarokban a királyi család tagjai és a hűbérurak fiai együtt nevelkedtek, együtt készültek a lovagi életre. Lajos király a serdülő évekből jól ismerhette György álnok természetét, nem csoda, ha könnyen átlátta rajta.

Ebben az énekben is van valami érdekes költői lelemény: figyeljük meg azokat az elszólásokat, amelyekben György éppen az ellenkezőjét mondja annak, amit gondolt. A király is helyt ad látszólag György be-szédének, de minden szaván érezzük, hogy korántsem hisz neki.

A kilencedik ének megint gyorsabb lélekzetű és nagyon izgalmas eseményeket hoz. Miklós már a világ előtt tesz tanúságot rendkívüli testi erejéről. Párviadalát a farkasokkal a nádasban még senki sem

látta. A bika megfékezésén már Pest népe álmélkodott. Nem csoda, ha nemsokára ország-világ bámulja erejét.

Mi már biztosra vesszük Miklós győzelmét, de a hős a rendkívüli tett után mégis magányosabb és reménytelenebb, mint valaha. Megcsodálják erejét, de később minden kaput becsuknak előtte, a mészároslegények pedig egy darab odavetett májjal alázzák meg. Most újra valaminek kell történnie, ami őt ebből az újabb csüggedésből kiemelve.

Az ének mozzanatai: 1. Miklós éhesen, fáradtan bolyong a pesti utcán. 2. Megfékezi az elszabadult bikát. 3. A temetőben keres magának éjjeli szállást.

Figyeljük meg a bika megfékezésének mozgalmas képét!

A tizedik ének meghozza a fordulatot. 1. Miklós a temetőben megálmodja a győzelmét. 2. Bence rátalál és átadja a sokatértő cipőt. 3. Miklós kimulatja magát a csárdában.

Végre elhárult az akadály, annak, hogy Toldi megvívjon a cseh bajnokkal. Az aranyakon megszerezheti a szükséges lovagi öltözetet. Ezek nélkül nem állhatott volna ki viadalra. Megható vonás, hogy Miklós gyötrelmes lelkiállapotából újra az édesanyja szeretete és segítségére emeli ki.

Ennek az éneknek népmesei hangulata van. Csak a mesében szokott az ember vágya ilyen tökéletesen teljesedni. Ott lehetnek aranykincsek, ott lehet döntő fontossága egy cipónak. Az énekben éppen népmesei hangulata miatt található igen sok népies szokimondás. Keressünk ilyen kifejezéseket!

A tizenegyedik ének a történet legfontosabb mozzanata. A sorsdöntő tett itt következik be. Toldi legyőzi a cseh vitézt. A hős diadalában megnyugszunk, igazságérzetünk azt követeli: a becsületesebbnek és a testben, lélekben különbnek győznie kell.

Az ének mozzanatai: 1. Előkészület a bajvívásra. 2. A bajvívás. 3. Miklós győzelme.

Arany János költői nyelve ebben az énekben teljes fényében tündöklök. Pest-Buda verőfényben úszik. A fénynek és színnek egész özöne ömlik a képre: sok bíborpiros, rózsaszín. Nem vetődik már árnyék, nem száll már sötét, vészjósló felleg. Milliós fény futkos a Dunán. Csillámlók, ragyog Toldi lovának szőre is. A költő így készít elő bennünket az ünnepi öröme: Miklós győzelmére. Arany mintha ott lenne a bámészkodó nép között, a korlátok mögül figyel, velük együtt álmélkodik. A városi élet jellegzetességeit a falusi ember világából vett hasonlatokkal érti és érteti meg.

Keressünk ilyen hasonlatokat!

A tizenkettedik ének drámai előadásmódjával drámaivá teszi, és kibonyolítja az elbeszélést. Mozzanatai: 1. Ki a győztes? 2. Miklós jutalma, György megszégyenülése. 3. Utalás Miklós jövőre életútjára.

Miklós időben egyre távolabb jutott tőlünk. Nem pajtásunk már, nem csodákról álmodó barátunk, nem is szánni való, magános bujdosó. A mese fénye veszi körül, fölénk emelkedett, nagyobb lett nálunk. De a szíve most is emberi. Legnagyobb öröme, hogy dicsőségét megoszthatja azzal a szívvél, amelyik eddig is kísérte: édesanyja is részese lesz örömeinek. Ez a melegen érző „hatalmas gyermek” örökké rokon

lesz velünk, akkor is, ha századok mesevilágának messze fényébe tűnik el.

Arany életében is találunk Toldiéhoz hasonló sorsváltózsókat. Toldival együtt Arany is kalandra indult, elnyerte a mesebeli dicsőséget, máról-holnapra mindenki róla beszélt az ismeretlen Pest-Buda városában.

Ahogy Petőfi írta:

Más csak levelenként kapja a borostyánt,

Néked rögtön egész koszorút kell adni.

A Toldi tizenkét énekének eseményei mindössze kilenc nap alatt játszódnak le.

Az első napon szinte egymást tolják az események egészen Toldi elbujdosásáig. Bujdosása első szakasza három napig tart. Az ötödik napra virradóra birkózik meg a farkassal, a nyolcadik napig útban van Buda felé. Megérkezése napján találkozik az özvegyvel, aznap fékezi meg a bikát, a rá következő éjjel talál reá Bence a temetőben, erre az éjtszakára esik a csárdai mulatozás is. A kilencedik napon történik győzelme és vitézi rangra emelése. Toldi elérte célját, a történet végetér.

A Toldit Arany négyütemű tizenkettősökben (alexandrinusokban) írta. Rímei párosak, versszakai nyolcsorosak. Arany rímei változatosak, tiszta rímek, vagy asszonancok, olykor alliterációk (fúrja és faragja, foga nem fülk, drága dolog, borjú, bárány béget).

Az erős és értelmes Toldi Miklós természete a történet folyamán nem változik. Csodálni való már az első pillanatban, amikor elénk kerül. Ez a csodálat egyre nő bennünk a történet folyamán, mert sorra megismerjük rendkívüli tulajdonságait.

Olvasókönyvünkben egy ókori görög hős történetéből is találunk egy részletet. Odysseus ősrégi mesés történet hőse. Az ilyen mesés történet neve: eposz. A Toldi hosszabb költői elbeszélés, nem olyan szövevényes, mint az eposz. Odysseus épp úgy nem változik a mese folyamán, mint Toldi. Az élet hoz sorsába változásokat, sodorja kalandokba.

A paraszttá nevelt Toldi Miklóssal a paraszt egyszerre, váratlanul lesz hős a magyar költészetben. Nem Tündérország-nak boldog fejedelme, mint Kukorica Jancsi, hanem a való-ságos életben egy új, öntudatra ébredt osztálynak, a felszabadulásra felkészülő parasztságnak a hőse. Ő a nemzet „ifjabbik, kismimmizett gyermeke”, aki végre lerázta béklyóit és jogaiba lép.

Arany János a Toldi után megírta Toldi szerelmének, kalandjainak és öregkori bajnoki tetteinek történetét. (Toldi szerelme, Toldi estéje). Miklós sorsa a későbbi időkben is sokszor elsötétül. Elérte ugyan azt a dicsőséget, amire vágyott, de a maga nyílt, egyszerű lényével nem találja helyét Lajos király idegen szellemű, olaszos műveltségű pompakedvelő udvarában.

A szabadságharc után, a nemzet elnyomatásának idején Arany János kedve is elsötétült. Egy ideig tollat sem akart kezébe fogni. Egyelőre álom az, amit Petőfi testamentumként hagyott rá, hozzá írott levelében: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.”

Bitófák árnyékában keserű szájjal nézte Arany a hízelgők kegyhajhászását, a Habsburgok emelkedő népszerűségét, minderre költői véleménye: A walesi bárdok. A kitüntetések elkerüli: nem ilyen dicsőségről álmodott, amikor a népet költői mű hőségévé tette.

Belső tartalmi értékei és külső alaki szépsége alapján Toldi irodalmunk remekműve. Mérték lett ez a mű, hozzá hasonlítunk minden más művet. Az idő sem csökkenti értékét.